

УДК 821.161.2, „XX”
М 34

Іван Матковський

**УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА НА СТОРІНКАХ ПАРИЗЬКОГО
ЧАСОПИСУ „КУЛЬТУРА” ЯК ВИЯВ ПОЛЬСЬКО-
УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ДІАЛОГУ
(на матеріалах літературно-критичних статей
Юзефа Лободовського)**

Здійснено спробу визначити роль поета, прозаїка, публіциста Юзефа Лободовського в популяризації української літератури та її представників в еміграційний період його діяльності. Автор намагається показати позицію польського критика щодо літературних процесів в Україні та передати його розуміння української літератури у контексті світових літературних процесів.

Ключові слова: польське літературознавство, українська література, Польща, міжкультурний діалог.

Історія польсько-українських літературних зв'язків ХХ століття – явище вельми цікаве, головню з огляду на їх неоднозначність. Офіційне польське літературознавство намагалося по-своєму інтерпретувати набуток українських поетів, зважаючи на верховний дозвіл та відповідність ленінсько-марксистській ідеології [док. про це див.: 1]. Сьогодні стали доступними матеріали, які свідчать про наявність літературно-критичної думки у ХХ століття ст. серед іншого про шарку польської еліти, дуже близької за духом до українців – польської еміграції. Як свідки творчої діяльності тих українських митців, що опинилися на чужині, польські культурні емігранти зуміли дати досить об'єктивну характеристику їхнього творчого доробку, а відтак і висловити свої наукові погляди на здобутки корифеїв української літератури та її розвиток загалом. Спільне становище: брак державності (вважали, що Польща була окупованою), відчуженість від рідної землі – спричинило розуміння й винятково об'єктивну оцінку поляками українських майстрів пера. Це також сприяло і міжкультурному польсько-українському діалогу, зміцненню літературних зв'язків. Для українського літературознавства критичні думки польських літераторів мають неабияке значення в окресі переосмислення української літературної спадщини у світовому контексті. Для польського ж суспільства, Ю. Лободовський відкрив малознану до того часу українську літературу. Про те, що українська література була саме такою, свідчить сам митець: „Два народи – польський і український, які жили один коло одного багато століть, змішувалися поміж собою – звідси відома приповідка, що етнічна межа проходить через подружнє ложе, – знали періоди боротьби і спокійного затишшя, співпраці і взаємної ненависті. І все ж, поляки назагал мало цікавилися розвитком

української культури. Доходили до нас, без будь-яких проблем, доробки західних письменників, спочатку італійських, пізніше французьких, англійських, німецьких. Звичайно, і російських. Але не українських, а якщо і так, то – зрідка і фрагментарно. Відтак – брак знань про найближчих сусідів, а в подальшому розвитку – брак спільної мови” [23, с. 202-203].

Серед часописів польської еміграції, де українська тематика, в тому числі українське літературознавство, не сходили зі шпальт, можемо назвати часопис „Культура”, який виходив у 1947–2000 рр. – спочатку в Римі, а пізніше у Парижі. Безперечно, що часопис є одним із найважливіших і найцікавіших явищ польської культури ХХ століття. Проте його феномен не обмежується польською культурою, а охоплює значно ширшу сферу європейського інтелектуального життя. Такої думки, зокрема, дотримуються і дослідники: „Паризька „Культура” є унікальним у своєму роді часописом: жодна інша еміграція з країн, контрольованих Радянським Союзом, не створила після війни часопис з таким високим рівнем висвітлення літературного, історичного, політичного життя” (Pierre Gremion, *Konspiracja wolności. Kongres Wolności Kultury w Paryżu (1950–1975)*, Warszawa 2004, s. 248). Єдиним редактором від моменту заснування був Єжи Гедройць. Чудовий знавець української культури та польсько-українських взаємин, Гедройць ще у міжвоєнний час займався активною публіцистичною діяльністю у справі польсько-українського поєднання та пропагуванні української культури у Польщі. Одразу ж після заснування „Культури” Єжи Гедройць залучає до співпраці широке гроно української емігрантської інтелігенції, зокрема Юрія Стемповського (відомий читачам під псевдонімом Павла Гостівця (Paweł Hostowiec), Юрія Шереха-Шевельова, Юрія Косача, Івана Лисяка-Рудницького, Євгена Маланюка, Богдана Осадчука та ін. Серед публіцистів, які писали про українську культуру, були не тільки українці. До української справи також долучалися й поляки. Оскільки питання це досить складне, обмежимося розглядом літературно-критичної діяльності визначного діяча польсько-українського порозуміння, континуатора „української школи” в польському романтизмі Юзефа Лободовського (Докладніше про тему України на шпальтах „Культури” див.: Бердиховська Б. *Простір свободи: Україна на ламах паризької „Культури”*. – Київ, 2005. – 524 с.).

Об’єктом нашого дослідження є проблема інтерпретації української літератури у польському літературознавстві 60-70-х рр. ХХ ст., головню крізь призму літературно-критичної діяльності Юзефа Лободовського.

Предмет – літературно-критична діяльність Юзефа Лободовського в еміграційний період, опублікована на шпальтах паризького часопису „Культура”.

Про творчість Юзефа Лободовського у Польщі довгий час знали тільки літературознавці, які займалися еміграційним періодом польської літератури. Народився 1909 року у с. Пурвішки, що поблизу

Сувалок, на півночі Польщі (тепер територія Литви). Частину дитинства провів на Кубані, де і познайомився з українською культурою та нащадками козаків, про яких надзвичайно шанобливо пізніше не раз згадував. У довідковій літературі донедавна не було жодних відомостей про цього митця. Причина – громадянська позиція поета, яку він зайняв у міжвоєнний період. Палкий прихильник комуністичних він ідей раптом стає на захист українських інтересів у Польщі, та закликає у своїх статтях чинити спротив большевизму, який, за його словами, „тінню воскреслого Батія навис над Україною” [6, с. 11]. Відверто говорячи про голодомор, розстріли української інтелігенції, загадкову смерть Миколи Хвильового та інших українських діячів, Юзеф Лободовський знаходить ворога в особі комуністичного режиму. Публіцист також зазнав слави діяча польсько-українського порозуміння. З-під його пера вийшло кілька десятків публіцистичних статей, в яких автор витворив образ України як самодостатньої формації, народ її має всі права на власну державу, оскільки володіє атрибутами нації, власною культурою та історією. До другої світової війни видав кілька поетичних збірок, в яких домінує українська тематика. Можемо говорити про їх високу поетичну та художню ідейність. Лободовський виступає також перекладачем української літератури, перекладає Тараса Шевченка („Причинна” і „Варнак”, „Плач козаків” з поеми „Гамалія”, а також знамените „Послання... (До мертвих і живих і ненароджених...)”, „До поляків” та інші мистецькі шедеври українського генія, інших українських поетів). Про обсяг цієї діяльності свідчить сам автор: *„У Hoiesicka (видавець – авт.) мала вийти чотиритомна антологія української літератури з моїми перекладами; ясна річ, що жодна з цих книжок не була видана. Я був досить відомим в українському літературному середовищі, як єдиний польський письменник молодого покоління, який брав близько до серця все, що відбувалося над Горинем і Дніпром”* [5, с. 97]. Лободовський опублікував дев’ять поетичних збірок, де так чи інакше автор торкається теми України, дві з них він повністю присвятив Україні [6; 7]. Лободовський є автором біографічної трилогії, де зобразив українську Кубань та передав увесь трагізм її знищення більшовиками у 20-х рр. („Комиші”. – Лондон, 1955, „В станиці”. – Лондон, 1958, „Поворотна дорога” – Лондон, 1961).

Із кінця 80-х рр. минулого століття польські літературознавці розпочали більш ґрунтовні дослідження творчої спадщини Юзефа Лободовського. Окрім цілої низки статей польських науковців, у яких переважно досліджувався створений автором образ України, побачили світ і монографії Ірени Шиповської [4] та Людмили Сірик [3]. Серед українських дослідників творчості Лободовського, на жаль, можна назвати лише кілька імен: Ришард Лужний, Юрій Косач, Мирон Борецький. Хоча творчість митця певною мірою досліджена в Польщі, показано його зв’язки з Україною, проте діяльність Лободовського є настільки багатогранною, багатоаспектною, що філологам і сьогодні залишається багато матеріалу для розвідок. Передовсім це стосується і

літературно-критичних статей з української літератури. Переосмислюючи видатні постаті та їхню літературну спадщину, Лободовський зробив неоцінений внесок в українське літературознавство. Але ця грань його філологічної діяльності практично ще не вивчався. Він сприяв популяризації української культури за кордоном. Саме через культурний діалог у своїй творчості письменник неабияк приклався і до польсько-українського порозуміння на еміграції. До речі, в передмові до „Золотої Грамоти” Лободовський сказав: „Дуже давно хтось написав, що моя поезія — це один з останніх ще існуючих висячих мостів над прірвою між двома народами. Гадаю, що доки зустрічаються між собою бодай поети на сторінках книжок, прірва ця все ж таки не цілковита” [7, с. 8].

Усе це і визначає актуальність пропонованого дослідження.

Розвідки Юзефа Лободовського торкаються передовсім діяльності українських поетів ХХ століття. Проте є в нього і оригінальні погляди на творчість та постать Тараса Шевченка, якому дає дуже високу характеристику: „геніальний самоук, сам один спромігся доконати справу, яка за інших умов могла б реалізуватися зусиллями не одного покоління: заклав фундамент під відродження приспаної національної свідомості” [17, с. 201]. Порівнюючи висловлені польськими поетами високі оцінки творчості Міцкевича, Лободовський стверджує, що такі ж слова правомірні й про Шевченка, їх може сказати навіть не група людей, а весь український народ, пророком якого він є і надалі. Зокрема, критик намагається розглядати Шевченка крізь призму світової літератури і застерігає від небезпеки ідеалізації Шевченка, яка примітивізує його творчість: „Його гайдамачина, вишневі садки, реве та стогне Дніпр широкий, шараварщина та бандуризм, і те все, що заслонює реальний стан справ” вміло використовується соцреалізмом для ідеологічних потреб. Ю. Лободовський слушно акцентує факт фальшування Шевченка, яке не розвінчане і до сьогодні. Не заперечуючи постаті Тараса Шевченка та не применшуючи вартості його творчості, Лободовський стверджує, що „потрібно радикально розрізнити Шевченка-пророка і велику історичну постать від сучасного відголоску його поетичної творчості” [17, с. 207], оскільки це повертає українську літературу на старі позиції, тоді як у ХХ столітті вона вже вийшла на європейський рівень. Лободовський пояснює це тим, що великі українські Прометей Шевченко і Франко „були закуті у кайдани народного дидактизму, а геніальність творчості Лесі Українки полягає не у ліриці, а в драматургії” [17, с. 207]. Саме тому вони, на думку дослідника, не сягнули світової слави, хоча такі можливості у них були. Відтак Лободовський говорить про поетів-неокласиків, які вийшли за ці межі і створили літературу світового зразка (Тичина, Зеров), тоді як творчість Тараса Шевченка, крім деяких творів, напр. „Гамалія”, цікава для західного читача лише з історичного погляду.

Не оминув увагою Лободовський і постать Лесі Українки [22]. Передовсім акцентує увагу на її біографії та високій освіченості, засвідчуючи тим самим європейськість її особистості. Публіцист

визнає величезний вплив Лесі Українки на розвиток української літератури та національної ідеї, водночас заперечуючи намагання зробити її у Радянському Союзі „мало не комуністкою”, стверджуючи, що була вона „типом ліберальної позитивістки і демократки, як і всі інтелектуали тієї доби, жваво цікавилася і соціалізмом, й іншими революційними рухами. Але до комунізму це була далека дорога. Також була українською націоналісткою. Але не в тому негативному значенні, якого націоналізм набув опісля” [22, с. 115]. Лободовський заперечує думку про геніальність чи значущість Лесі Українки як поетеси у контексті світової літератури, додаючи при цьому, що це боляче зачепить не одного українця. Лободовський аргументує свою думку тим, що великий вплив на свідомість народу не визначає поетичної величини її спадщини. Причина, на думку критика, в тому, що „попри Шевченка і Куліша, українська література не могла дістатись на широку дорогу, нівечена весь час при цьому російською цензурою та адміністрацією...Леся Українка належала власне до тих (а передовсім це і Іван Франко), які насамперед виводили літературу свого народу з глухих кутків, з фольклоризму, провінційності...вирватись із обіймів етнографізму та зробити українську літературу однією з європейських – це було її завдання і бажання її амбіцій” [22, с. 120–121]. Щодо віршів, то Лободовський не розцінює їх надто високо, зараховуючи радше до історії літератури, проте оптимістичніше оцінює її драми, пророкуючи „Лісовій пісні” безсмертя. Аналізуючи біографію поетеси на тлі її творчості, публіцист узагальнює образ Лесі Українки такими словами: „незалежно від того, високо чи низько оцінимо її творчість, але та хвороблива дівчина, яка не зазнала щастя в особистому житті, стала одним з дороговказів на шляху українського народу. А до цього часу дорога ця вела від однієї Голгофи до другої” [22, с. 122].

Юзеф Лободовський дав високу оцінку представникам української літератури ХХ століття. Зокрема, у статті „Сцилли та Харибди української поезії” [10; 11] проаналізував творчість неокласиків Миколи Зерова, Максима Рильського, Павла Тичини, Миколи Бажана, Михайла Ореста. Публіцист так оцінював літературне явище українського класицизму: „Класицизм не становив накиненої літературної моди, але виникав з логічного розвитку певних тенденцій, які виразно формувалися на всьому просторі українських діянь. Поява неокласицизму мала набагато солідніше підґрунтя, аніж народження імпресіонізму чи символізму, не кажучи вже про футуризм” [10, с. 43]. Цитуючи Миколу Зерова у його знаменитій фразі „Класицизм – це твоя дорога, Україно”, Лободовський пише, що „для Зерова класицизм мав бути протиотрутою на деструктивні впливи Москви, на степового вампіра минулого, який висисав кров і мозок українського народу, мав стати гарантією незалежності і непідважальною легітимацією, яка дасть змогу повернутися до західної культури” [10, с. 35]. Лободовський дає стислу характеристику творчості Миколи Зерова, як аргументи наводить його поезії. Витворивши новий античний світ,

переосмислений українською душею, поезії Зерова „навіки залишаться в українській антології” [10, с. 35]. Відтак публіцист переходить до аналізу творчості неокласиків як єдиного цілого, розглядаючи творчість Рильського і Тичини. Попри закиди Рильському з боку інших поетів, Лободовський вважає, що „на Заході не буде багато письменників та поетів, які б могли кинути каменем у Рильського” [10, с. 43]. У статті, присвяченій пам’яті Максима Рильського, публіцист змальовує постать високоосвіченого поета-заручника, який в останні дні свого життя друкував поезії, подібні до „трупів з гіпсу, з rareté mache, із жалобного воску, вичищеного на глянець у радянських казармах” [19, с. 36]. Ні, Лободовський не принижував особистості Рильського. Навпаки, ці свідчення вельми важливі для розуміння неукраїнцями процесів, які відбувалися в тогочасній українській літературі.

Високо поцінював Лободовський поетичну творчість молодого Тичини, який пізніше – критик припускає, що свідомо, – потонув у „графоманській пропаганді”. Про Миколу Бажана писав: „якби компартія не використовувала Бажана як творця, міг би він дати оригінальну версію українського бароко”. Критик висуває, за його словами, революційну тезу, „що поезія на кшталт Бажана, тобто барокова, не тільки не заперечує поезії на кшталт київського неокласицизму, але й органічно її доповнює” [11, с. 36]. Тут же публіцист зображує постать Михайла Ореста – продовжувача традицій свого брата Миколи Зерова. Цей поет постає вже як представник українсько-європейської літератури. Починавши від неокласицизму, Лободовський плавно переходить до молодого покоління української літератури, серед представників якої називає Карпенка-Криницю, Олега Зуєвського, Качуровського, Веретенченка, Лимана, Славутича, Полтаву, Ситника. Писав, що всіх їх „поєднує досить дезорієнтований (внаслідок браку серйозної критики) пошук власно поетичної форми, принагідно – індивідуальної та національної правди, яка б, попри труднощі чи навіть неможливість акліматизації на чужині, тугу і самотність, ностальгію, яка поїдає і зневіру, допровадила б до певного порту” [11, с. 39]. Лободовський досить об’єктивно, з позицій спостерігача, передає стан української літератури на еміграції, порівнюючи її з творчістю цих митців, які репрезентували українську літературу у Радянському Союзі. У статті „Українська еміграційна література” Лободовський показав трагічні умови розвитку літератури у сталінський період і діяльність поетів-емігрантів. Стаття ця є немовби узагальненням пізнішого публіцистичного доробку, де Лободовський змалював постаті Євгена Маланюка [12; 20], Івана Багряного [16] (дав критичну оцінку повісті „Сад гетсиманський”) [8], Уласа Самчука і Юрія Лавріненка [24]. Досить цікаві спогади Лободовського про Євгена Маланюка. Він, зокрема, пише, що Маланюк вважався „першим українським поетом на Заході” [20, с. 111]. Цікаво, що Лободовський у статтях полемізує з Маланюком, даючи власну інтерпретацію мотивів та образів, створених Маланюком.

Заслуговує на увагу рецензія на працю Юрія Лавріненка „Розстріляне відродження” (Лавріненко Ю. Розстріляне Відродження. Антологія 1917–1933, Поезія-Проза. Драми, Есеї. – Бібліотека „Культури”. – том XXXVII.) [13], в якій вже вкотре Лободовський свідчив перед польським народом про злочини більшовизму проти української інтелігенції. Його рецензія вигідно відрізняється від реакції київських літераторів, які різко розкритикували видання праці Юрія Лавріненка [15].

Не оминув увагою публіцист і молоде покоління поетів на еміграції та в Радянському Союзі. Досить докладно характеризує Лободовський творчість „нью-йоркської групи” – Богдана Бойчука, Емми Андрієвської, Богдана Рубчака, Жені Васильківської, Патриції Килини, Осипа Тарнавського [14]. Критик доносить до польських читачів і події, які відбуваються в радянській Україні, зокрема процеси проти шістдесятників. Уже у 60-х рр. він пише про переслідування Івана Дзюби та Івана Світличного, подає інформацію про творчий доробок Ліни Костенко, Миколи Вінграновського, Івана Драча, Віталія Коротича та ін. [18], перекладає польською мовою працю Івана Кошелівця „Україна 1956 – 1968”. У передмові до перекладу Лободовський зазначає, що в Україні, завдяки літературним процесам, пробуджується національна свідомість, яка сильніша, ніж у інших країнах [21].

Передаючи стан української літератури в минулому та сучасному, малюючи портрети українських поетів та письменників, Лободовський відкрив польським читачам цілий Парнас, до цього часу не знаний. Неабияк прислужився він і українській культурі та літературі зокрема. Пропонований нами матеріал відображає тільки певні штрихи поглядів митця на українську літературу, а літературно-критичний доробок потребує ґрунтовнішого та більшого за обсягом дослідження.

1. *Вєрвєс Г.* Польська література і Україна. – К.: Рад. письменник, 1985. – 382 с.
2. Rozmowa z Józefem Łobodowski // Spotkania. – 1987. – № 33-34. – s. 195-206.
3. *Siryk L.* Naznaczony Ukrainą. O twórczości Józefa Łobodowskiego. – Lublin, 2002. – 278 с.
4. *Szypowska I.* Od „Atamana Łobody” do „Seniora Łobo”. – Warszawa, 2001. – 216 с.
5. *Łobodowski Józef.* Modlitwa na wojnę. – Londyn, 1947. – С. 107.
6. *Łobodowski J.* Złota Hramota. – Paryż. – 1954. – С. 189.
7. *Łobodowski J.* Pieśń o Ukrainie. – Paryż. – 1959. – С. 83.
8. *Łobodowski J.* Ogród Getsymaniński // Kultura. – Paryż. – 1951. – № 1. – С. 135-143.
9. *Łobodowski J.* Ukraińska literatura emigracyjna // Kultura. – Paryż. – 1952. – № 4. – С. 46-60.
10. *Łobodowski J.* Scylle i Charybdy ukraińskiej poezji, cz. I // Kultura. – Paryż. – 1954. – № 5. – С. 33-50.

11. *Łobodowski J.* Scylle i Charybdy ukraińskiej poezji, cz. II. – Kultura. – Paryż. – 1954. – № 6. – C. 29-47.
12. *Łobodowski J.* Poezja Jewhena Małaniuka // Kultura. – Paryż. – 1955. – № 10. – C. 32-48.
13. *Łobodowski J.* Dwie antologie // Kultura. – Paryż. – 1960. – № 6. – C. 132-140.
14. *Łobodowski J.* Młody las na obczyźnie // Kultura. – Paryż. – 1960. – № 10. – C. 49-57.
15. *Łobodowski J.* Kijów o „Antologii” // Kultura. – Paryż. – 1962. – № 5. – C. 117-120.
16. *Łobodowski J.* Iwan Bahrianyj // Kultura. – Paryż. – 1963. – № 10. – C. 71-75.
17. *Łobodowski J.* Taras Szewczenko 1814-1964 // Kultura. – Paryż. – 1964. – № 7-8 Lipiec-Sierpień. – C. 201-207.
18. *Łobodowski J.* Sąd nad umarłym // Kultura. – Paryż. – 1966. – № 5. – C. 3-17.
19. *Łobodowski J.* O Maksymie Rylskim // Kultura. – Paryż. – 1966. – № 7-8. – C. 30-46.
20. *Łobodowski J.* Po śmierci Małaniuka // Kultura. – Paryż. – 1968. – № 10. – C. 111-128.
21. *Łobodowski J.* Od tłumacza // Ukraina 1956-1968, oprac. Iwan Koszeiweć. – Instytut literacki. – Paryż, 1969. – C. 7-14.
22. *Łobodowski J.* W stulecie Łesi Ukrainki // Kultura. – Paryż. – 1971. – № 6. – C. 114-122.
23. *Łobodowski J.* Mychajło Kociubynskij – impresjonista // Kultura. – Paryż. – 1981. – № 7-8. – C. 198-203.
24. *Łobodowski J.* Ułas Samczuk i Jurij Ławrinenko // Kultura. – Paryż. – 1988. – № 5. – C. 135-137.

Summary

An attempt to define the role of poet, prosaist, publicist Yuzef Lobodovskyi in popularization of the Ukrainian literature and its representatives in an emigrant period of his activity is carried out in the article. An author tries to show position of the Polish critic in relation to literary processes in Ukraine and to pass his understanding of the Ukrainian literature in the structure of world literary users.

Key words: the Polish literary criticism, the Ukrainian literature, Poland, intercultural dialogue.

Стаття надійшла до редколегії 10.10.2007